

ТАЛАБАЛАРНИ МУСТАҚИЛ ИШЛАШГА ҚИЗИҚТИРИШ ОМИЛЛАРИ

¹Тошматов Фуломжон Олимжонович

Наманган давлат педагогика институти, Амалий ва таъбiiй фанларни ўқитиш методикаси кафедраси ўқитувчиси.

²Турдалиева Омина Шукрулло қизи

Наманган давлат педагогика институти 60111300 - мусиқа таълими йўналиши 1-босқич МУС-БУ-22 гуруҳ талабаси.

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.8019471>

ARTICLE INFO

Received: 31th May 2023
Accepted: 08th June 2023
Online: 09th June 2023

KEY WORDS

Мустақил ишлар, танловлар, илмий ва ижодий фаолият, ишнинг қийинчилик даражаси, методик таъминот, ишнинг бажарилиш назорати.

ABSTRACT

Мақолада талабаларни мустақил ишлашга қизиқтириш омиллари ёритилган бўлиб, унда мустақил бажарилаётган ишнинг фойдалилиги, ишни бажариш орқали ижодий фаолиятдаги иштироки, турли кўринишдаги танловлар ва мусобақаларда иштироки, аудитория ва аудиториядан ташқари машғулотларида мустақил ишларнинг роли, мустақил ишнинг амалга оширилишига қаратилган методик таъминот ва уни бажарилишини назорати ҳақида маълумотлар берилган.

Талабаларнинг фаол мустақил ишлари фақат жиддий ва барқарор қизиқишлар мавжуд бўлгандагина амалга ошириши мумкин. Бундаги энг жиддий омил бу келгуси самарали касбий фаолиятга тайёргарлик. Талабаларнинг мустақил ишларини фаоллаштиришга имкон берувчи ички омилларни кўриб чиқайлик:

- 1. Бажарилаётган ишнинг фойдалилиги.** Агар талаба ўз иш натижаларининг маъруза жараёнида, методик қўлланмада, лаборатория ишида ёки амалий машғулотларда, мақолалар тайёрлашда фойдаланилиши мумкинлигини билса, унинг бажараётган ишига бўлган муносабати кескин тарзда яхши томонга ўзгаради, ҳамда иш сифати ҳам ортади. Шунга кўра, талабани руҳан бундай ишга тайёрлаш, бажариладиган ишнинг зарурати кўрсатиб берилиши керак.
- 2. Талабанинг ижодий фаолиятдаги иштироки.** Бу ниҳоятда хилма-хил кўринишларда бўлиши мумкин. Хусусан, кафедралар томонидан олиб бориладиган илмий тадқиқот ишлари, бадиий ижод, методик ишлар ва ҳоказолар.
- 3. Турли кўринишдаги танловлар ва мусобақаларда иштироки.** Фан олимпиадаларида, илмий-тадқиқот ишларида, амалий, ижрочилик ва ижодий ишлар кўрик танловларида иштирок этиш ва бошқалар.
- 4. Билимларни назорат қилишда қизиқтирувчи омиллардан фойдаланиш** (рейтинг, тестлар, ноанъанавий имтиҳон шакллари в.б.). Бу омиллар тегишли ҳолатларда мусобақа руҳини вужудга келтиради. Мана шу ҳолатнинг ўзи талабада ўз устида ишлашни, ўзини ривожлантиришга ички эҳтиёжини шакллантиради ва ривожлантиради.

5. Мустақил ишларни ташкил этиш мазмуни ва шаклларига ўқув жараёнида етарлича вақтнинг ажратилаётганлиги ҳам талабаларнинг мустақил ишларини фаоллаштиришига имкон беради.

Бугунги кундаги кредит-модуль тизими асосида ташкил этилган олий таълим муассасаларида мустақил таълимнинг нисбати бакалавриат таълим йўналишларида 40/60 фоиз нисбатидан 50/50 фоиз нисбатигача, магистратура мутахассисликларида 30/70 фоиз нисбатидан 50/50 фоиз нисбатигача мустақил ишга мўлжалланган ўқув режасида мустақил ишларни ташкил этиш белгиланган. Бундан кўриниб турибдики, мустақил ишлар учун етарлича вақт ажратилган. Асосий гап ана шу вақтдан самарали ва унумли фойдаланишда, холос.

Талабаларнинг мустақил ишлари асосида ўқув жараёнини ташкил этишнинг иккита асосий йўналиши мавжуд:

Биринчиси - аудитория машғулотида мустақил ишларнинг ролини ошириш. Буни амалга ошириш учун профессор-ўқитувчилардан аудитория машғулотларини ташкил этишда талабаларнинг юқори даражадаги мустақиллиги ва тайёргарлиги сифатини таъминлайдиган методика ва шаклларни ишлаб чиқишни тақозо этади.

Иккинчиси - талабаларнинг аудиториядан ташқари вақтларда барча йўналишлар бўйича мустақил ишлардаги фаолликларини ошириш.

Талабаларнинг аудиториядан ташқари ишлардаги фаолликларини оширишдаги муаммолар бир қатор қийинчиликлар билан боғлиқ. Бунда мустақил ишларни бажаришга кўпгина талабаларнинггина эмас, ҳатто айрим профессор-ўқитувчиларнинг ҳам тайёр эмасликларини кўриш мумкин.

Бу кўпинча касбий ёки психологик йўналишда намоён бўлади. Бунинг ёнига сифатсиз информацион таъминотни ҳам қўшса бўлади. Кўп ҳолларда информацион таъминот талаб даражасида бўлмайди, бунинг натижасида самарадорликнинг пасайиб кетиши кузатилади. Шунингдек, талабаларда ўзига бўлган ишончнинг йўқлиги ҳамда уларда нутқ маданиятининг яхши ривожланмаганлигини ҳам уларнинг мустақил таълимда фаол иштирок этмасликларига сабаб бўлувчи омиллар қаторига қўшишимиз мумкин.

Талабалар мустақил ишлари (кейинги ўринларда - ТМИ)ни ташкил этишдаги асосий вазифалардан бири ҳар қандай шаклдаги машғулотларда интеллектуал ташаббус ва тафаккурни ривожлантириш учун психологик дидактик шароитларни яратишдан иборатдир. ТМИни ташкил этишдаги бош тамойил талабаларнинг индивидуал ишлашга ўтишларини таъминлаш бўлиши керак. Бунда айрим топшириқларни формал ва пассив бажаришдан уни онгли ва фаол бажариш сари йўллаш асосий ўрин тутиши керак. ТМИнинг мақсади аввал ўқув мазмуни билан, кейин эса илмий ахборотлар билан мустақил ишлашга ўргатиш, ўз-ўзини йўналтириш ва ривожлантириш асосларини, кейинчалик ўз малакасини мунтазам ошириб бориш кўникмасини ҳосил қилишдир.

Бунда ҳал қилувчи ролни ўқитувчи адо этади. У умуман, талаба билан эмас, балки муайян шахс билан ишлаётганини ҳар доим диққат марказида бўлиши лозим. Ўз талабасининг кучли ва ожиз томонларини яхши билиши, индивидуал қобилияти ва қизиқишларини назарда тутиши мақсадга мувофиқ бўлади. Ўқитувчининг вазифаси

талабанинг - бўлажак юқори малакали мутахассиснинг яхши томонларини кўриш ва кўпайтиришдан иборат.

Ҳар қандай фанни ўрганишда ТМИни ташкил этишнинг ўзаро алоқадор уч шакли кўзга ташланади:

1. Аудиториядан ташқари мустақил ишлар.
2. Аудиторидаги мустақил ишлар. Бу бевосита ўқитувчи раҳбарлигида ташкил этилади.
3. Ижодий. Ижодий шакл ниҳоятда хилма - хил бўлиши мумкин.

Жумладан:

Ўрганилаётган фаннинг алоҳида бобларига оид берилган мавзу бўйича таҳлилий маълумотлар, маъруза ва ёзма ишлар. Талабага мавзу, ҳатто раҳбарни ҳам танлаш ҳуқуқини бериш мақсадга мувофиқ бўлади; танланган фан бўйича иллюстратив материалларни тайёрлаш, бунда мавзу ўқитувчи томонидан берилади, унинг мазмуни ва шакли, ижроси талаба томонидан белгиланади; ҳажми, мураккаблиги, мазмуни талабанинг ўзи томонидан шакллантириладиган илмий кроссвордлар тузиш; замонавий олимнинг илмий монографиясига, ёзувчининг асарига асосий ғоя ва қоидаларни ажратган ҳолда, ўз шахсий асосланган баҳоси ҳамда фойдаланишга тавсияси кўрсатилган тақриз ёзиш; турли характердаги **уй вазифаларини бажариш**. Бунга машқ ва масалаларни ечиш, матнни таржима қилиш ёки қайта ҳикоялаш, адабий ёки илмий манбаларни танлаш ва ўрганиш, турли жадвалларни тузиш, график ишларни бажариш, турли ҳисоб-китобларни амалга ошириш в.б. киради; талабадаги ташаббускорлик ва мустақилликни ривожлантиришга қаратилган индивидуал топшириқларни бажариш. Алоҳида топшириқларни ҳар битта талаба ёки талабаларнинг бир қисми олиши мумкин; курс ишлари, битирув малакавий ишларини бажариш;

Илмий-назарий ёки илмий-амалий анжуманлар, кўрик-танловлар, олимпиадаларга тайёргарлик; танланган мавзу бўйича илмий иншо ёзиш.

ТМИга ижобий муносабатни шакллантириш ва ривожлантириш учун ҳар бир босқичда ишнинг аниқ мақсади ва қўйилган вазифалари тушунтирилиши, талабалар томонидан ана шу мақсад ва вазифаларнинг англанданлиги назорат қилиниши керак. Бу ишлар кейинчалик талаба томонидан вазифаларни мустақил тарзда қўя билиш ҳамда мақсадларни танлаш кўникма ва малакаларининг шаклланишига асос бўлади. Амалий машғулотларнинг тенг ярми, яъни бир жуфтликнинг 50 фоизи масала ва машқларни мустақил бажаришга сарфланиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Уни қуйидагича ташкиллаштириш мумкин:

1. Ўқитувчининг кириш сўзи (машғулот мақсади, асосий масалалар).
2. Тезкор сўров.
3. 1-2 масала ёки машқни доска ёнида бажариш.
4. Масала ва топшириқларни мустақил бажариш.
5. Топшириқларни бажаришдаги хато ва камчиликлар устида ишлаш (жорий машғулот охирида ёки кейинги дарс бошланишида).

Машғулотларни ўтказишда мустақил ишлар ва топшириқларнинг катта банки бўлиши мақсадга мувофиқдир. Улар мураккаблик даражасига кўра ажратилса, янада

яхши бўлади. Машғулотларни ўтказишда фаннинг хусусиятидан келиб чиқиб, қуйидаги усуллардан фойдаланиш мумкин:

1. Қийинлик даражасига кўра бир хил бўлган бир қатор топшириқ-ларни бериш. Бунда муайян вақт оралиғида энг кўп машқ бажарган талаба юқори баҳо олади.
2. Қийинлик даражаси турлича бўлган топшириқлар берилади. Бунда баҳо топшириқ турига қараб белгиланади.
3. Талабалар мустақил ишининг амалга оширилишига қаратилган методик таъминоти ва назорати.

Ўқув жараёнининг методик таъминоти мажмуини ишлаб чиқиш ТМИ самарадорлигини таъминлашнинг энг муҳим шартидир. Бу мажмуага маъруза матнлари, дарсликлар, ўқув ва методик адабиётлар, лаборатория ишлари, топшириқ ва вазифалар банки, фаннинг ахборот базалари ва бошқалар киради.

Ўқув-методик адабиётлар фақат ахборот беришгина эмас, балки ташкилий-назорат қилиш вазифаларини ҳам бажариши керак. Ўқув-методик адабиётларнинг бошқарувчилик вазифаси саҳифалар белгилашда, ўқув материалларнинг асосий қоидаларини матнда ажратиб кўрсатишида, ўқув материалларининг ўзаро алоқадорлигини кўрсатиб берувчи таркибий мантиқий жадвалларининг мавжудлигида намоён бўлади.

ТМИ натижали бўлиши эса унинг фаол назорати билан боғлиқ. Назоратнинг қуйидаги турлари мавжуд:

Кириш (дастлабки) назорати - бунда талабанинг навбатдаги фан ўрганилишидан олдин шу фанга оид билим ва малакалари назорат қилинади;

Жорий назорат, яъни маъруза, амалий ёки лаборатория машғулотларида материалнинг ўзлаштирилиши мунтазам равишда назорат қилиб борилади;

Оралиқ назорат, бу курсдаги муайян бўлим ёки қисмнинг тугашига боғлиқ бўлади;

Ўз-ўзини назорат қилиш - фанни ўрганиш жараёнида назорат ишларига тайёрланишда талабанинг ўзи томонидан амалга оширилади;

Якуний назорат - фан ўқиб бўлингач имтиҳон ёки синов шаклида ўтказилади.

Талабаларни мустақил ишлашга қизиқтиришнинг шакл ва усуллари ниҳоятда кўп. Булардан қайси бирини танлаш ва фойдаланиш конкрет фанга, ўқитувчининг мақсад ва вазифаларига, қолаверса, унинг тажриба ва маҳоратига боғлиқдир.

Хулоса қилиб айтганда мустақил таълим орқали талабаларга билим беришда ўз ҳолига ташлаб қўйиб, уларга бериладиган топшириқ ва юкламаларни бериб қўйиш деб тушунмаслик керак, балки ўқитувчилар томонидан мунтазам бошқариладиган талабаларнинг тизимли интерактив мустақил фаолияти сифатида билиш керак. Ўқув жараёни сифатини оширишда мустақил таълимнинг роли катта. Буни англаган ҳолда, юртимиз олий таълим муассасаларида ўқув машғулотларига ажратилаётган мустақил таълим соатлари улуши мунтазам ошириб борилётганлиги бу бежиз эмас. Айнан талаба ҳам Олий таълимда барча фанлардан мустақил таълимни ташкил этилишини ва мустақил ишлар соддадан мураккаблик сари ривожлантириб борилишини билиши керак. Шунингдек, мустақил ишнинг бажарилишини белгиланган муддатда ўқитувчи раҳбарлигида мунтазам назорат қилиб бориш фаолиятларини унинг манфаатини

кўзлаб амалга оширилаётганини тушуниб, кун тартибини аниқ белгилаб, тизимли равишда ўз устида мустақил ишлаши керак бўлади.

References:

1. Л. Зарипов, Н. Хайитов, З. Тоҳиров. “Талабалар мустақил таълимини ташкил этиш” Методик қўлланма. Тошкент 2023.
2. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим ташкилотларида ECTS кредит модули тизими Асосий тушунчалар ва қоидалар В. Ўринов, М. Султонов, А.Умаров Тошкент: “Маънавият”, 2020. 96 бет.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 21.06.2022 й. ПҚ-289-сон "Педагогик таълим сифатини ошириш ва педагог кадрлар тайёрловчи олий таълим муассасалари фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарори.
4. International Journal of Formal Education Volume: 2 Issue: 6 | June – 2023 ISSN: 2720-6874 <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe> Мусиқий таълим жараёнида талабалар мустақил ишларининг ўрни ва аҳамияти.
5. In Science - Жамият ва инновациялар – Общество и инновации –Society and innovations Journal home page: Available 10 June 2022 <https://inscience.uz/index.php/socinov/index> Кредит-модул тизимида мустақил таълимни ташкил этиш тамойиллари - Principles of organization of independent education in the credit-module system.
6. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR) <https://www.tarj.in> 1
7. ISSN: 2278-4853 Vol 10, Issue 9, September, 2021 Impact Factor: SJIF 2021 = 7.699 Олий таълим жараёнида ECTS кредит-модуль тизими ва унинг жорий этиш фаолияти - Acts credit module system and its implementation activities in higher educational process.